

MEANDER

ROK LXXIX 2024: s. 163–166
ISSN 0025-6285
DOI: 10.24425/meander.2024.152489

WITOLD TOKARSKI
ORCID: 0009-0009-1026-5444
e-mail: witoldjan.tokarski@stud.uni-goettingen.de
Sprachwissenschaftliches Seminar, Universität Jerzego Augusta w Getyndze

REKONSTRUKCJA PRAINDOEUROPEJSKIEGO SYSTEMU FONOLOGICZNEGO*

RECONSTRUCTION OF THE PROTO-INDO-EUROPEAN PHONOLOGICAL SYSTEM

Streszczenie: Recenzja książki pod tytułem *Rekonstrukcja praindoeuropejskiego systemu fonologicznego* autorstwa Dariusza Piwowarczyka. Publikacja zawiera przede wszystkim opis i analizę fonemów stanowiących system fonologiczny języka praindoeuropejskiego oraz listy rdzeni i form języka praindoeuropejskiego, w których występują poszczególne fonemy, a także wykaz ich poświadczeń w poszczególnych grupach języków indoeuropejskich.

Słowa kluczowe: fonologia; indoeuropeistyka; język praindoeuropejski; językoznawstwo historyczne

Summary: A review of Dariusz Piwowarczyk's monograph providing a comprehensive discussion of the Proto-Indo-European phonological system. The book covers the description and analysis of the phonemes forming the Proto-Indo-European phonological system, including lists of PIE roots and forms containing each phoneme as well as their attestations in all groups of IE languages.

Keywords: phonology; Indo-European studies; Proto-Indo-European language; historical linguistics

---

* Dariusz Rafał Piwowarczyk, *Rekonstrukcja praindoeuropejskiego systemu fonologicznego*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2022, 286 s.

Ten utwór jest dostępny na warunkach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe (CC BY 4.0), która umożliwia nieograniczone korzystanie, rozpowszechnianie i kopiowanie utworu pod warunkiem odpowiedniego oznaczenia autora i źródła. Zob. <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.pl>

Znaczniejsze publikacje w zakresie językoznawstwa historycznego i indoeuropejskiego w języku polskim z pewnością nie należą do codzienności. Z wielu względów, przede wszystkim technicznych, wielu badaczom (także mnie) wygodniej jest opisywać swoje badania po angielsku. Jest to jednak pewne zamknięte koło, bo trudniej jest przecież pisać prace w języku A, kiedy większość źródeł, a zatem i znaczna część potrzebnej terminologii jest w językach B i C; ale skąd wziąć te źródła i tę terminologię w języku A, jeśli łatwiej jest pisać w językach B i C, a w języku A nikt nie pisze? Takim właśnie językiem A w tym wypadku jest język polski.

Z radością i entuzjazmem przyjąłem zatem wiadomość o publikacji Dariusza Piwowarczyka (dalej: D. P.) pod tytułem *Rekonstrukcja praindoeuropejskiego systemu fonologicznego*. Autor sam najlepiej we „Wstępie” uzasadnia potrzebę tej książki w polskiej nauce, a jako autor niniejszej recenzji podpisuję się pod tym uzasadnieniem obiema rękami (s. 9):

Ostatnie kompendium indoeuropeistyczne w języku polskim ukazało się pod koniec lat 80. ubiegłego stulecia (*Języki indoeuropejskie* pod redakcją Leszka Bednarczuka, 1986–1988), a powstawało w większości w latach 70. [...] Dodatkowo publikacja pod redakcją Leszka Bednarczuka miała za cel „przegląd i charakterystykę porównawczą poświadczonych historycznie języków indoeuropejskich” (Bednarczuk 1988: 1007), a jej punktem wyjścia był „stan w momencie rozpadu prajęzyka, a nie jego pierwotna struktura” (Bednarczuk 1988: 1007).

Praca D. P. była po prostu niezbędna, by polska indoeuropeistyka mogła być znowu bardziej „na bieżąco”. Potrzeba publikacji w polskim językoznawstwie indoeuropejskim jest tym znaczniejsza, że – jak też autor we „Wstępie” wspomina – studia magisterskie w zakresie indoeuropeistyki zostały zlikwidowane w latach czterdziestych ubiegłego wieku (ibid.). Praca ta jest ważna zatem nie tylko jako wkład w polskie badania językoznawcze, ale też, jakkolwiek górnolotnie to brzmi, ma znaczenie dla przyszłości studiów indoeuropejskich w Polsce. By ten czy inny kierunek (od)żył, potrzebni są nie tylko badacze, ale i studenci; zadaniem badaczy jest między innymi wzbudzać i podtrzymywać zainteresowanie ich dziedziną. Bez publikacji w języku ojczystym zadanie to jest nieporównywalnie trudniejsze.

Pierwszą z dwóch części książki (a właściwie trzech, jeśli policzyć obszerne „Aneksy”, o których dalej), bardzo zwięzłą, stanowią „Zagadnienia wstępne” (s. 13–26). Zawarte tam jest wszystko, co czytelnik niezaznajomiony z indoeuropeistyką wiedzieć musi bezwarunkowo i co stanowi absolutne podstawy tej dziedziny. Pierwsza część składa się zatem z krótkiego (ale na potrzeby książki wyczerpującego) opisu języków stanowiących

kolejne grupy języków indoeuropejskich wraz z prawdopodobnymi datami ich oddzielenia od prajęzyka oraz pierwszymi poświadczeniami. Wartym szczególnej wzmianki jest podrozdział poświęcony korelacji prawdopodobnych tras wędrówek ludów indoeuropejskich (a co za tym idzie postępującej ekspansji i podziałów grup języków indoeuropejskich) z odkrytymi przez archeologów prehistorycznymi kulturami, z którymi te grupy można prawdopodobnie identyfikować. Sprawie brakuje tu w sposób oczywisty pewności, za co też nie można nikogo winić. Uzupełnienie to jest jednak mile widziane szczególnie ze względu na to, że nierzadko prace filologiczne lub językoznawcze pozbawione są kontekstu historycznego czy archeologicznego, na uwzględnieniu którego mogłyby bardzo skorzystać.

Drugim cennym, a nieoczywistym elementem, który autor postanowił uwzględnić w swojej pracy, jest analiza teorii związanych z pochodzeniem języka praindoeuropejskiego, takich jak teoria nostratyczna i indouralska, oraz innych prób łączenia głównych rodzin językowych z rodziną indoeuropejską. Praca wzbogacona o taki opis, połączony z przedstawieniem poglądów i stanowisk głównych szkół indoeuropeistyki – czyli tak zwanej szkoły lejdejskiej i szkoły niemieckiej – dotyczących najważniejszych elementów dziedziny, i w zestawieniu z szeroką bibliografią pozwala czytelnikowi pozostać bardziej otwartym na kontrastujące ze sobą informacje, co w wypadku studentów językoznawstwa jest szczególnie istotne.

Druga część pracy stanowi jej zasadniczą część: „Praindoeuropejski system fonologiczny” (s. 27–196). W pierwszej kolejności autor opisuje historię badań nad systemem fonologicznym języka praindoeuropejskiego, również tu przedstawiając rozbieżności w poglądach różnych szkół; taka analiza komparatystyczna jest wyraźną siłą tej pracy, szczególnie że nie jest to częste ujęcie. Dalej autor płynnie przechodzi do opisu inwentarza fonemicznego języka praindoeuropejskiego, podając argumenty świadczące o (prawdopodobnej) obecności lub nieobecności danego fonemu w prajęzyku, analizując wybrane słowa z języków-córek i sięgając po najważniejsze leksykony indoeuropejskich rdzeni słów: *LIV* (*Lexikon der indogermanischen Verben*) oraz *NIL* (*Nomina im indogermanischen Lexikon*). Co cenne, uwzględnione są w tym opisie również starsze teorie, dzisiaj już zazwyczaj odrzucane, jak na przykład obecność w języku praindoeuropejskim tak zwanego *thornu*, czyli spółgłoski szczelinowej międzyzębowej, proponowana przez niemiecką szkołę młodogramatyków. Przytaczanie również takich teorii jest w moim przekonaniu szczególnie pożyteczne dla studentów, gdyż w tej dziedzinie kontakt ze źródłami stuletnimi i starszymi jest nieunikniony, a dzięki opisowi także starszych teorii czytelnik może się w takich źródłach łatwiej odnaleźć.

Po tych opisach i analizach autor przechodzi do „technicznej” części przeglądu praindoeuropejskich fonemów. Pod każdym praindoeuropejskim fonemem podane są jego kontynuacje w językach-córkach z przykładami, lista rdzeni z *LIV* i *NIL* zawierająca dany fonem, oraz, co stanowi samo w sobie bardzo ciekawy element pracy, analiza kładystyczna fonemu; daje to czytelnikowi jasny obraz występowania danego rdzenia w grupach języków.

Zdarza się jednak autorowi niekiedy pewna niekonsekwencja przy podawaniu kontynuacji danego fonemu w języku starogreckim. Przykładowo, słusznie podaje (s. 119 i 187), że kontynuacją praindoeuropejskiego fonemu /a:/ oraz grupy /eh₂/ w starogrecie jest zasadniczo /a:/, nawet jeśli w dialektach attycko-jońskich zmieniło się z czasem w /ε:/ – zmiana ta jest ograniczona do jednej grupy dialektów i mimo że to z tej grupy z czasem

wykształcił się język nowogrecki, co mogłoby jej nadawać pewien priorytet, stan inwentarza fonemicznego odziedziczony przez grekę *de facto* prehistoryczną niewątpliwie zawierał /a:/ jako potomka praindoeuropejskiego /a:/ oraz wspomnianej grupy /eh₂/. Jeśli jednak kierować się inwentarzem greki z tego okresu, należałoby także podać, że praindoeuropejski fonem /u/ również przeszedł w tej postaci do prehistorycznej, tak zwanej wspólnej greki, a jego utrzymanie, ewentualna delecja lub zmiana w /h/, tak jak to autor podał (s. 169), była już niejako w gestii poszczególnych dialektów. Z pewnością nietrafiony jest tu przykład słowa εἶδος jako takiego, w którym /u/ zostało usunięte, jako że jest to forma właściwa wyłącznie dla pewnych dialektów; w wielu dialektach greckich fonem ten został zachowany w przynajmniej niektórych otoczeniach. Przykładowo w beockiej inskrypcji datowanej na VI wiek p.n.e. (*SEG XXIX 449*¹) możemy znaleźć ten fonem w pozycji zarówno inicjalnej, jak i wewnętrznej, w tym interwokalicznej: ρ[εκαβόλῳι] vs attyckie ἐκηβόλῳι; καλῳόν vs attyckie καλόν; ποιῳησε vs. attyckie ἐποιῳησε. Jeśli dla greki podaje się /a:/ jako jedyny wynik odziedziczonego /a:/ oraz /eh₂/, to wydaje mi się, że spójniej byłoby w wypadku /u/ podać jako kontynuację grecką tylko /u/ – podobnie jak w wypadku /a:/, późniejsze zmiany wynikające z podziału dialektalnego to inna sprawa.

Techniczną wadą publikacji jest brak ogólnego indeksu pojęć. Obszerne „Aneksy” (s. 211–284) zawierają listę tabel fonemów oraz spisy rdzeni i form praindoeuropejskich, a to w tej pracy oczywiście rzecz najważniejsza, stanowiąca dobre trzy czwarte objętości książki. Zwykły indeks pojęć do tej dość krótkiej wszak pracy nie byłby jednak nadmiernie obszerny i przynieść mógłby więcej pożytku w lekturze niż trudu w sporządzeniu. Orientację w pracy ułatwia za to „Spis tabel” (s. 207–210).

Kilka zgłoszonych tu zastrzeżeń dotyczy drobnych uchybień o niewielkim znaczeniu wobec wartości, jaką książka D. P. wnosi do polskiej nauki. Pozostaje tylko ją docenić i czekać – co jest moim zamiarem – na zapowiedzianą przez autora część drugą, poświęconą morfologii języka praindoeuropejskiego.

Argumentum

Censura libri Darii Piwowarczyk nuper in lucem editi, a quo ratio phonologiae proto-Indo-Europaeae restituenda optime lectoribus Polonis explanatur.

Bibliografia

- Bednarczuk, L. (oprac.), *Języki indoeuropejskie*, t. I–II, PWN, Warszawa 1986–1988
 Miller, D. G., *Ancient Greek Dialects and Early Authors. Introduction to the Dialect Mixture in Homer, with Notes on Lyric and Herodotus*, de Gruyter, Berlin 2014
 Piwowarczyk, D. R., *Rekonstrukcja praindoeuropejskiego systemu fonologicznego*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2022
 Schwyzer, E., *Dialectorum Graecarum exempla epigraphica potiora*, Lipsiae 1923

¹ Zob. też E. Schwyzer, *Dialectorum Graecarum exempla epigraphica potiora*, Lipsiae 1923, s. 262; D. G. Miller, *Ancient Greek Dialects and Early Authors. Introduction to the Dialect Mixture in Homer, with Notes on Lyric and Herodotus*, de Gruyter, Berlin 2014, s. 223–224.